

Àlvar Valls i Oliva

Professor de català i escriptor

Àlvar Valls i Oliva

El registre lingüístic del Diccionari Enciclopèdic d'Andorra

Notes

1. Dues obres de referència en aquest sentit són l'estudi dialectològic de Manuel Riera i Riera, *La llengua catalana a Andorra*, Andorra la Vella, Institut d'Estudis Andorrans, Centre de Barcelona, 1992, i el diccionari de Rosalia Pantebre, *El parlar d'Andorra*, Andorra la Vella, Centre de la Cultura Catalana, 1997.

El *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*, editat el 2006 per la Fundació Crèdit Andorrà, és, tal com indica el seu nom, una obra enciclopèdica. No és, doncs, en absolut i cal començar aquesta ponència insistint en aquesta qüestió, perquè encara avui hi ha qui confon els termes un diccionari de la llengua; ni de la llengua catalana en general ni de la llengua catalana en particular a Andorra.¹ Les entrades del *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*, tant per la seva tria com pel seu contingut, no obeeixen a un interès lexicològic, sinó a un interès enciclopèdic, és a dir, de presentació sistemàtica i sintètica dels coneixements sobre l'Andorra actual i l'Andorra històrica en les diverses branques del coneixement.

Dit això, cal dir també que la lexicologia o més exactament la lexicografia no és absent del *Diccionari enciclopèdic d'Andorra* (d'ara endavant DEA), ja que, per la seva naturalesa, les paraules i la llengua en general hi tenen una presència cabdal. I és en aquest sentit que podem parlar de «registre lingüístic», entès com el conjunt d'opcions en matèria lingüística preses a l'hora de l'elaboració de l'obra.

Podem considerar, d'entrada, dos grans tipus d'opcions: el dels criteris de grafia i morfologia del mot o mots que constitueixen el lema de cada una de les entrades de l'obra i el del registre lingüístic del text de les definicions. Començarem per aquest darrer, ja que, tractant-se el DEA d'una obra enciclopèdica estàndard, no presenta diferències remarcables respecte a les obres d'aquest estil, en català o en qualsevol llengua. Potser, però, resultarà interessant relatar succintament la gènesi i la sistematització d'aquestes opcions, a fi de denotar el fet que, en aquest aspecte, res no es va deixar a la intuïció ni a la improvisació.

Registre lingüístic del text de les entrades

El DEA es concep com una obra de divulgació i de consulta. És per això que el registre de llenguatge emprat en els textos de les entrades és el registre enciclopèdic, caracteritzat per una exposició neutra, concreta, fluida,

no especulativa ni interpretativa, i evitant o reduint al mínim imprescindible els tecnicismes conceptuals o lèxics que serien propis d'un registre científic o tècnic. En la primera fase de concepció i disseny de l'obra, l'autor, conscient de la necessitat de disposar d'una guia que sistematitzés les opcions en aquest sentit, va elaborar per a ús propi, com a eina metodològica, un document encapçalat per la rúbrica *Opcions d'estructura i d'estil*, en el qual, a més de dissenyar l'estructura tipus de les entrades, el protocol de redacció i les convencions ortotipogràfiques, se sistematitzaven també les principals opcions relatives al text de les definicions. Per elaborar aquest document, i en la posterior redacció del DEA, es van utilitzar dotze obres de referència, que van marcar la pauta de les opcions.²

Pel que fa al registre i a l'estructura del text dels articles, el document esmentat marca, entre d'altres, les pautes generals que resumim a continuació:

El text dels articles és redactat en un llenguatge estàndard enciclopèdic de tipus generalista, amb predomini de la claredat i sense inclusió de referències erudites [...]. L'estructura de la redacció del text dels articles obeeix a una lògica expositiva que, segons la matèria i els casos, seguirà un fil cronològic, de característiques i utilitats, de situació, etc. En tot cas, les entrades pertanyents a una mateixa categoria conceptual segueixen una mateixa estructura [...]. En els articles referits a subjectes no privatis d'Andorra (per exemple, espècies de flora i fauna), el text fa una descripció sumària del subjecte i tot seguit, si escau, passa a descriure'n l'eventual relació específica amb Andorra [...]. En els articles referits a poblacions, institucions, esdeveniments o persones de fora d'Andorra, el text en dona una informació sumària general i tot seguit passa a descriure'n la relació específica amb Andorra [...]. Pel que fa a les formes i usos del registre lingüístic en els textos dels articles i a les qüestions formals i tipogràfiques, es prenen com a model les obres de referència, amb les preferències específiques següents: 1. Es prefereix la forma *ésser* a la forma *ser* en l'infinitiu del verb *ésser*. 2. Es prefereix la forma simple del perfet d'indicatiu (*fou, visqué, celebrà*) a la perifràstica (*va ésser, va viure, va celebrar*), si bé en entrades extenses s'admet l'alternança, amb predomini, però, de la forma simple. 3. En els possessius, s'usen sistemàticament les formes *el seu, la seva* i es descarta la forma *llur*. 4. Pel que fa a l'ús de majúscules i minúscules inicials dels mots, es prenen com a model les obres de referència i els usos generalment acceptats.

2. Són les següents: *Criteris de distribució tipogràfica de les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans*, IEC, edició interna, 1999, annexos 5.1 a 5.11; Termcat. Centre de Terminologia, *Metodologia del treball terminològic* (1990); Institut d'Estudis Catalans, *L'elaboració del Diccionari de la llengua catalana. Criteris aprovats per la Secció Filològica*, «Documents de la Secció Filològica», III (1996); Institut d'Estudis Catalans, *Ordenació alfabètica en català*, «Documents de la Secció Filològica», I (1990); J. M. Mestres (et al.), *Manual d'estil*, Eumo; Universitat de Barcelona (1996); Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana* (1995); B. Adellach i R. Ganyet, *Valls d'Andorra. Geografia i diccionari geogràfic* (1977); *Gran enciclopèdia catalana* (ed. de 24 volums, 1986-1989); Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, *Abreviacions* (1997); A. M. Alcover i F. de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear* (1978-1979); J. Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-1989); J. Coromines, *Onomasticon Cataloniae* (1989-1997).

Aquestes són, doncs, les principals pautes seguides pel que fa al registre lingüístic dels textos dels articles del DEA. Passarem a continuació a relatar les opcions relatives als lemes o mots que encapçalaven els articles del diccionari, molt més interessants per als objectius d'aquesta jornada.

Lemes de la llengua comuna

Ja hem advertit que el DEA no és un diccionari de la llengua. No inclou, doncs, entre les seves entrades, variants terminològiques que es puguin considerar específiques d'Andorra. Això no vol pas dir, però, que no inclogui articles encapçalats per un terme de la llengua comuna, la matèria del qual presenti interès enciclopèdic. N'hi inclou, i molts: de les 2.197 entrades del diccionari, més de vuit-centes són d'aquesta naturalesa, des de les que corresponen a espècies de flora i fauna fins a les referides a geografia física i paisatge, meteorologia i climatologia, geografia humana, institucions, dret i administració pública o cultura popular.

El que aquí ens interessa d'aquest conjunt d'entrades són les opcions preses en els casos, tanmateix poc freqüents, en què algun dels lemes presentava alguna mena de conflicte, ja fos pel que fa a la tria entre termes sinònims a fi d'establir el terme principal, ja fos pel que fa a la fixació de la grafia en el cas d'alguns mots arcaics.

En aquest punt cal fer referència a la tasca de l'assessora lingüística del DEA. La complexitat de l'obra, tenint en compte que era una obra d'autor unipersonal, va aconseguir la formació d'un consell assessor integrat per especialistes encarregats d'assistir l'autor en nou àmbits del coneixement.³ La tasca d'aquests experts va permetre que totes i cada una de les entrades del DEA fossin revisades per un ull expert que vetllés pel rigor exigible. A aquests assessors, en un moment determinat de l'elaboració del DEA, s'hi va afegir, per iniciativa de l'autor, una assessora lingüística. A mesura que avançava la redacció, l'autor trobava a faltar l'auxili d'un especialista que l'assessorés amb autoritat en la presa de decisions. Aquesta

3. Són els següents: Enric Bartumeu en economia, Domènec Bascompte en història, Pere Canturri en cultura, arts i patrimoni, Pere Caveró en societat contemporània, Antoni López Montanya en dret i institucions, Jordi Palau en ciències de la natura, Francesca Ros en geografia física i humana, Josep Tudó en esports i Susanna Vela en història medieval. Puntualment, pel que fa a entrades o temes concrets, l'autor va rebre l'assessorament d'alguns altres especialistes, entre els quals cal destacar la conversa que va tenir amb Cebrià Baraut, poc abans de la seva mort, centrada en qüestions metodològiques en l'àmbit d'història entorn del tractament de les fonts i la tria de les entrades.

va ser la tasca de l'assessora lingüística, Roser Carol, filòloga amb amplis coneixements de toponomàstica. Si bé l'última paraula en cada cas sempre la va tenir l'autor, és just consignar que l'aportació de la consultora lingüística al cabal lingüístic del DEA tant pel que fa als mots de la llengua comuna com, sobretot, als topònims i els antropònims, va ser cabdal, de manera que el registre lingüístic de l'obra es deu més a ella que no pas al mateix autor. Reprenem el fil dels lemes formats per termes de la llengua comuna. Fóra prolix enumerar amb detall els casos que van presentar alguna mena de conflicte, i per això ens limitarem a enunciar el criteri general que va presidir les decisions, seguit d'una breu casuística il·lustrativa. El criteri general no podia ser altre que el d'acordar-se a la normativa vigent, concretada en el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans, i en tot cas a les solucions ja establertes per obres i institucions de prestigi com la *Gran enciclopèdia catalana* (GEC) o el Termcat, i, a títol consultiu, el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll. Així, no hi va haver cap dubte a l'hora de fixar el lema de l'entrada *quèstia* com a principal, consignant tanmateix l'antic *quístia* com a secundari; o *allau*, en què aquesta forma es dona com a principal, amb *llau* com a secundària; o *pariatge*, renunciant del tot al no normatiu *pareatge*; o *cinquagesma*, excloent el popular *sancogesma*; o *almorratxa*, descartant el també popular però inacceptable en una obra com el DEA *marratxa*; o *borrufa*, descartant *barrufa*; o encara *gavarnera*, descartant *gavernera*. Es tractava, simplement, d'adequar-se a la norma.

Més problemes van presentar alguns mots que el diccionari normatiu no reportava i que les altres obres de referència també ignoraven o n'oferien solucions contradictòries. En aquests casos, va caldre posar sobre la taula tots els elements de consulta en presència, si n'hi havia, verificar-ne l'etimologia per a la qual va ser d'una ajuda cabdal el *Diccionari etimològic i complementari* de Joan Coromines, i finalment decidir. S'inclouen en aquest grup, entre d'altres, els mots *quartó*, forma que es va donar

com a principal, reservant *cortó* com a secundària; *rodalies*, en què es va optar per la paraula plana en lloc de l'esdrúixola *rodàlies*; *mengeria*, en què es va adoptar la forma amb *ge* i es va descartar la forma amb *ja*, o *metedor*, també fixant la forma amb *te* i descartant la forma amb *ta*.

Finalment, cal dir que en alguns casos en què la qüestió a decidir era la tria per encapçalar l'article entre dos termes sinònims igualment normatius no es va seguir la línia del DIEC i es va donar prioritat al mot més emprat a Andorra. És el cas d'*abarset*, que al DEA encapçala l'entrada corresponent a aquesta espècie vegetal, mentre que *neret* té una simple entrada de remissió; o el cas de *llisona* respecte de *vidriol*, o encara el de *carrerola* respecte de *cama-sec*.

També es van crear algunes entrades amb una accepció estrictament andorrana diferent de les accepcions que apareixen al diccionari normatiu i a les altres obres de referència, com és el cas de *comarca* i *encontrada*. Cal notar aquí que, en l'àmbit territorial, l'autor del DEA va decidir fer honor a l'equip, encapçalat per Bonaventura Adellach i Ramon Ganyet, que fa més de trenta anys va portar a terme els treballs preparatoris de la cartografia andorrana moderna i va dividir el país, d'acord amb la nomenclatura tradicional, en 179 *comarques* o unitats territorials amb trets geogràfics particulars, i, dins d'aquelles, en un nombre més gran d'*encontrades*. Són, doncs, les *comarques* les unitats territorials bàsiques que tenen entrada pròpia a l'obra, a més a més de les parròquies, dels pobles i d'una quantitat apreciable d'accidents geomorfològics i hidrològics.

Només resta per comentar, en l'apartat referit als mots comuns de la llengua, la dotació amb entrada pròpia d'alguns termes que, malgrat no aparèixer al DIEC ni a les altres obres de referència, no podien deixar de figurar al DEA atesa la seva especificitat pròpiament andorrana i la importància del seu ús. Deixant de banda els mots pertanyents al vocabulari juridicoadministratiu consuetudinari en el qual els andorranismes reals són comptats, ja que la gran majoria tenen l'origen en el dret medieval català,

consignem entre aquests mots les entrades *andorranitat*, *andorranització*, *andorranitzar*, *anduni*, *clipol*, *mai* amb referència a la crema del mai (en aquesta forma i no en la forma *maig*), *paquetaire*, *óssa* en forma femenina (amb entrada pròpia a més de l'entrada *ós*), o els gentilicis corresponents a les set parròquies i als set caps de parròquia.

Lemes de topònims i antropònims

Sobre els antropònims, no hi ha gran cosa a dir, més enllà del fet que, per a les entrades de personatges històrics, es van adoptar les formes fixades per les obres de referència, especialment la GEC. Només cal fer esment que per als cognoms d'alguns coprínceps bisbes de temps antics, en cas de dubte en la grafia del nom o del cognom o en la forma catalana o castellana, es va adoptar com a autoritat l'obra *Episcopologi d'Urgell*, editada pel mateix bisbat, i en els casos més dubtosos aquesta font es va compulsar amb el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (1998-2001).

Cal fer un esment especial de l'antropònim *Serni*, que apareix en el lema corresponent a una entrada del DEA *Sant Serni de Nagol* i en el text de diverses altres entrades, referit al mateix monument romànic o a talles del sant. I cal fer-hi esment, no perquè no estigui universalment establert que per etimologia i lingüística comparativa correspon grafiar aquest nom amb *s* inicial i no pas amb *c*, sinó perquè a casa nostra s'han fet defenses públiques d'aquesta darrera forma, en desacord amb els principis generals de la fixació dels termes onomàstics en el català modern, apel·lant a la tradició documental com a argument únic. És un cas similar a l'obstinació d'un dels nostres comuns a grafiar *Canòlic* amb *h* final que recorda el *Vich* i el *Monjuich* catalans de temps pretèrits.

Els topònims, en canvi, sí que durant l'elaboració del DEA van presentar un sensible nombre de casos de dubte o de conflicte. Per al conjunt de l'obra es van emprar com a autoritat les formes i les grafies dels topònims andorrans que consten a l'obra *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (1976) de Bonaventura Adellach

i Ramon Ganyet, que són les que pren com a base la cartografia del Govern d'Andorra i les que la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial va declarar l'any 2000 transitòriament oficials. Tot i això, davant els dubtes que oferien algunes grafies i fins i tot algunes formes morfològiques, es va encarregar a l'assessora lingüística la confecció d'un estudi específic, del qual va resultar un conjunt de propostes de canvis en favor d'una forma o grafia diferent de l'oficial. No cal dir que el pilar fonamental d'aquest estudi, bé que no l'únic, són les propostes de Joan Coromines a la seva obra *Onomasticon Cataloniae*. La nostra opció per a aquests casos va ser la de mantenir en el DEA les formes i grafies oficials en aquells topònims majors que hi tenen entrada pròpia, indicant, però, en un apartat de lingüística al final del text de l'entrada, quina és la forma correcta o, diguem, més apropiada als usos de fixació toponímica segons els estudis lingüístics. Aquest cas es dona a les divuit entrades l'enunciat de les quals conté els topònims *Aixovall*, *Certers*, *Comallempla*, *Creussans*, *Cubil*, *Enradort*, *Ensagents*, *Juberri*, *Juberrussa*, *Juclar*, *Manegor*, *Massana*, *Montaner*, *Montaub*, *Montmantell*, *Seig*, *Segudet* i *Urina*, la forma més apropiada dels quals seria, respectivament, *Xovall*, *Serters*, *Comallèmpia*, *Caraussans*, *Covil*, *Enredort*, *Ensagents*, *Juverri*, *Juverrussa*, *Juclà*, *Manegó*, *Maçana*, *Montaner*, *Montaub*, *Mamontell*, *Seix*, *Cegudet* i *Aurina*. A títol d'exemple, vegem l'entrada Segudet:

Segudet Poble (46 h [2004]; 1.327 m alt) de la comarca de Casamanya, parròquia d'Ordino, a la riba dreta del riu de Segudet, molt a prop de la vila d'Ordino. Té un nucli antic amb unes poques cases, voltat de construccions modernes. S'hi accedeix per una carretera secundària des d'Ordino, i hi discorre el camí de Casamanya. Pertany al quart d'Ordino. El *LING Segudet* és la grafia transitòriament oficial segons la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial. Els estudis lingüístics atesten com a grafia correcta *Cegudet*, derivat del nom col·lectiu llatí *cicutetum* 'indret on abunda la ceguda o cicuta' i documentat per primera vegada l'any 1116 amb la forma *Ceguded*.

A cada una de les divuit entrades més amunt esmentades, malgrat que en el lema de l'entrada es dona la forma

oficial, apareix un apartat de lingüística similar al de l'entrada *Segudet*, en el qual es refereix la forma que es considera més apropiada, amb una mínima explicació justificativa. D'aquesta manera, l'autor creu conjugar el respecte a les formes i les grafies oficials amb el necessari rigor científic que ha de tenir una obra de les característiques del DEA.

Malgrat això, i per coherència interna de l'obra, quan aquests topònims apareixen citats dins del text d'una altra entrada, es manté sense cap acotació la forma oficial considerada no apropiada. En canvi, pel que fa a deu altres topònims menors que no encapçalen una entrada però que apareixen aleatòriament dins dels textos dels articles, el DEA renuncia a adoptar la forma oficial i dóna la forma que es considera apropiada. Aquests nou topònims són: *Aiguarrebra*, *els Asperius*, *Serni* el Solà de Sant Serni, a la comarca de Nagol, *Falcoví*, *la Jaguda*, *Pimès*, *Queraub*, *el Solejador*, *la Verdú* i *Visanteny*, les formes oficials dels quals, descartades, són: *Aiguarebre*, *els Aspedius*, *Cerni*, *Falcobí*, *la Jeguda*, *Pimes*, *Caraup*, *el Soleador*, *Laverdú*, i *Visancenya*.

Cal anotar també que dels divuit topònims majors amb entrada pròpia al DEA la grafia oficial dels quals és qüestionada, els vuit que tenen entrada també a la GEC ho fan amb la mateixa grafia adoptada al DEA. Són: *Cegudet*, *Covil*, *Juclà*, *Juverri*, *Maçana*, *Muntaner*, *Serters* i *Xovall*, si bé en el cas de *Maçana*, *Serters* i *Xovall* es consigna a la GEC la forma oficial com a opció secundària.

Un resum de l'estudi a partir del qual es van prendre les decisions sobre la grafia i la morfologia de tots aquests topònims va ser publicat per Roser Carol al volum *Escriptors d'avui, escriptors d'aquí* editat pel Centre de la Cultura Catalana el 2006. D'altra banda, amb el desig de contribuir modestament a la regularització de les formes toponímiques oficials, l'autor i l'assessora lingüística del DEA van fer arribar l'estudi a la Comissió de Toponímia d'Andorra que, impulsada pel Govern, es va crear els primers mesos del 2005 precisament amb l'objectiu de revisar la toponímia oficial.

Cal especificar també que el DEA adopta per a les diferents branques del riu Valira la forma femenina, *la Valira*, sobre la qual la toponímia oficial no es pronuncia, però que constitueix sens dubte la forma adequada tant pel seu ús popular fins ben entrat el segle xx del qual algunes persones d'edat avançada encara han donat testimoni com pels topònims derivats que ha originat (partides de *la Valireta* a Encamp i a Sant Julià de Lòria), com pel seu ús històric en la documentació des de temps molt reculats (*flumen Valeria* en un document de l'any 1000), en la qual, malgrat que fins a dates molt recents va prendre una espúria *b* inicial, només en rares ocasions manca de l'article. Són, de fet, les Valires andorranes, rius que se sumen a la llista de topònims fluvials de gènere femení dins de l'àrea de la llengua catalana, formada també per la Valira o Valirota de la Cerdanya, que desguassa al Segre al terme de Das, la Noguera Pallaresa, la Noguera Ribagorçana, la Tet, la Muga i la Tordera.

Així mateix, i en contradicció amb la toponímia oficial, el DEA es complau a recuperar la forma tradicional dels topònims *calm de Claror* i *calm Ramonet* en detriment dels espuris *camp de Claror* i *camp Ramonet*.

Finalment, notarem que en el cas de la deformació *Esmeligat* amb què popularment se sol enunciar la *llegenda del Serrat de l'Esmeligat*, no vam dubtar a titular la llegenda amb la grafia correcta del topònim a què realment fa referència: *llegenda del Serrat del Meligar*, donant la forma *Esmeligat* com a secundària d'ús popular i creant una entrada de remissió per aquesta forma, tal com vam fer amb *Marratxa* amb referència al ball de l'*Almorratxa*. Només cal afegir, en aquesta sintètica presentació del registre lingüístic del DEA, que les formes occitanes de mots comuns i noms propis que de manera esparsa apareixen als textos del DEA van ser confrontades amb diverses publicacions occitanes, com el llibre *L'Occitan parlé en Ariège*, de Jòrdi Deledar i Patrici Poujade, publicat a Pàmias el 1992, i finalment van ser sotmeses a la revisió del nostre estimat i recordat amic el professor Marcel Baissa.

Conclusions

En conclusió, hem de dir que el registre lingüístic del DEA no és diferent del registre lingüístic d'una obra rigorosa del seu gènere com, posem per cas, la *Gran enciclopèdia catalana* o el *Gran Larousse català* d'Edicions 62, salvant les distàncies d'extensió, com no podia ser altrament en una obra volgudament adequada a la ciència i a la modernitat. Els criteris lingüístics amb què es va concebre i redactar el diccionari són, doncs, criteris estàndard, adequats en allò que calia a la realitat andorrana, respectuosos amb els noms comuns històrics i amb les formes toponímiques incloses en la cartografia oficial, amb unes reserves a aquestes últimes que afecten únicament uns pocs dels set centenars de topònims majors que hi tenen entrada pròpia i la correcció d'uns pocs topònims més entre el miler llarg de topònims menors que apareixen en els textos de les entrades i a l'índex toponímic final.

Voldria acabar de la mateixa manera que acaba la introducció del DEA, quan diu: «Els qui hem cregut en el projecte i l'hem tirat endavant ens sentiríem honorats si un dia no llunyà el *Diccionari enciclopèdic d'Andorra* servís de canemàs per a la "gran enciclopèdia" que Andorra es mereix.» Esperem que quan s'iniciïn els treballs d'aquesta necessària gran enciclopèdia andorrana la Comissió de Toponímia d'Andorra hagi conclòs feliçment la seva tasca sense interferències polítiques com el lamentable cas de *Canòlich* oficialitzat pel Govern el 2007 i els qui treballin en aquell projecte no hagin de plantejar-se cap dubte ni patir cap disfunció entre la toponímia oficial i els dictats de la ciència.